

In: Mérleg, (34.) 1998/1. 53-67.

COLETTE KESSLER

SZENT PÁL - ZSIDÓ SZEMSZÖGBŐL

F o r r á s: "Études" (14, rue d'Assas, F-75006 Paris), 189-205. l. Teljes, szöveghű fordítás.

A s z e r z ő a judaisztika professzora, a Franciaországi Liberális Zsidó Mozgalom címzetes oktatási igazgatója. Ugyancsak az "Études" hasábjain jelentette meg korábban a "L'idée de Révélation dans le judaïsme contemporaine" című tanulmányát (1996. október). Legújabb könyve: "Pour un judaïsme libre et fidele", 3873. sz., 1997. szeptember, (Paris, Cerf, 1997).

Mielőtt a tárgyra térnék, előre kell bocsátanom néhány, zsidó szempontból fontos gondolatot. A zsidók számára az Újszövetség nem Szentírás. Ugyanakkor, Jézus és az Apostolok zsidók lévén, szent szöveggént kizárólag a Törvényre, a Prófétákra és a Zsoltárookra hivatkoztak, ezeket olvasták és hallgatták a zsinagógákban szombatokként és a zsidó ünnepeken. Teljes szívükből és minden erejükből hittek az egy Istenben, mennynek és földnek teremtményében, aki megmentette Izraelt, kivezette népét Egyiptomból és ígéretet tett neki arra, hogy megszabadítja mindennemű szolgaságtól. A Próféták által hirdetett messiási várakozásban éltek, abban a reménységben, hogy egy napon látni fogják Izrael és a nemzetek megbékélését. Egyes mai zsidó mesterekhez hasonlóan az Újszövetséget én is "Izrael hittörténete értékes tanúbizonyosságának" tekintem (Leo Baeck, David Flusser, A. Segal), amit feltétlenül olvasni és tanulmányozni kell.

Másrészt attól kezdve, hogy zsidók és keresztények között létrejött az egymás identitását kölcsönösen tiszteletben tartó találkozás, még ha ez a dialógus nem is szimmetrikus, kötelességemnek tartom, hogy megismerjem a másik fél felfogását, tehát hitének forrásait, következésképp az Újszövetséget. Hozzáteszem, hogy az én Szent Pál szemléletemet nem lehet "a zsidó megközelítésnek" tekinteni (nem inkább az, mint más zsidó szerzőké). Mindamelllett egy zsidó megközelítés ez, mert ha személyes és különbözik - sőt eltér - is másokétól, azért még különböző zsidó gondolkodók felfogására támaszkodik, és a zsidó hagyományban gyökeredzik, amit vallok és élek.

A damaszkuszi esemény

Bátorkodom előre megjegyezni, hogy az Újszövetség olvasásakor Jézus szavai általában épp annyira világosnak tűnnek számomra, amennyire zavarosak és rejtélyesek Pál megfogalmazásai. Egyébként maga az Újszövetség is szóvá tette Pál tanításának nehézségeit ("Vannak bennük nehezen érthető dolgok, ezeket a tanulatlan és állhatatlan emberek kicsavarják a saját vesztükre, akárcsak a többi Írást is" - 2Pt 3,16). A zsidó olvasót zavarba ejtik és elijesztik Pál szavai. Bizonyos részleteket a kereszténységen belüli legrégebb zsidóellenesség kiindulópontjának lehetett tekinteni. Talán ez a magyarázata annak, hogy különösen egy évszázad óta, az a számos, különböző irányzathoz tartozó zsidó gondolkodó, aki Jézust Izrael hiteles fiaként reintegrálni akarta a judaizmusba, Pállal kapcsolatban sokkal tartózkodóbb, sőt ellenséges. [\(1\)](#) Pál rendkívüli emberként jelenik meg előttünk, ahogy gyakorta mondják, olyan vallásos géniusként, aki nem illeszhető semmilyen összképbe. Zsidó és római polgár, aki héberül, arámul és görögül olvassa a Bibliát, mindenki másnál szertelenebb és nyugtalanabb, egy tökéletes és legyőzhetetlen hit tanúságtevője; állhatatosan vallja a "damaszkuszi esemény" óta Krisztusba vetett hitét, jelentős erkölcsi és talán fizikai

szenvetések árán aláveti magát neki, pogány környezetben hirdeti az Evangéliumot, de csak ritkán idézi Jézus életének tényeit, sőt szavait, miközben bőségesen idézi a Tórát és a Profétákat. Meggyőződéseiben lángoló, először mint "az Úr útjának üldözője", majd mint a Törvény betartóinak ostromozója, aktivista, fanatikus, agresszív és szeretetteljes, elbűvölő és szörnyűséges - Pál ellentmondásosságában is nagyon zsidó.

Azt hiszem, hogy Pál egész világát - érvelési módját, teológiai érveléseit, különösképpen amikor szembehelyezkedik a judaizmussal - valójában csak biblikus szövegkörnyezetben lehet megérteni, és abban a zsidó, sajátosan farizeusi környezetben, melyben élt; ez leveleinek, illetve bizonyos vitáknak héber fordításban történő újraolvasásakor tűnik különösképpen szembetűnőnek számomra. (2)

Pál identitása

Az írástudók (Kr. e. 400 körül), majd a farizeusok bibliamagyarázó módszere abból állt, hogy megkeresték a kulcsverset, melynek révén megnyílt a Tóra egészének (Mózes öt könyvének) lényege, az irányt adó szándék megtalálását lehetővé tevő aranyszabály, amire mindig tekintettel kell lenni, amikor újabb, ennek ellentmondó versek merülnek fel. Jézus kétségkívül ismerte ezt a módszert (Mt 22,36-40).

Az előbbieket ismeretében meg kell jegyezni, hogy az Apostolok Cselekedeteiben (9,1-2; 22,3-4; 26,9-10) és a Levelekben (Fil 3,8) Pál - még ha ki is jelenti, hogy mindent "szemétnak tekintettem, csak hogy Krisztust elnyerhessem" - háromszor beszél zsidó identitásáról.

"Nyolcadnapra körülmélték, Izrael népéből, Benjámin törzséből származom, zsidó vagyok a zsidók közül..." (Fil 3,5). Jeruzsálemben, Gamaliel mellett a Törvénynek megfelelő nevelésben részesült... Megjegyezzük, hogy a rómaiakhoz írt, teológiai szempontból legfontosabb és leggazdagabb levélben található a leglényegesebb vallomás, amely szerint Izrael fiait "az istenfűség, a dicsőség, a szövetségek, a törvényadás, az istentisztelet és az ígéretek. Övéik az atyák, és test szerint közülük származik Krisztus ..." (Róm 9,4), "Isten ugyanis nem bánja meg kegyelmi adományát..." (Róm 11,29).

Pál nem Izrael földjéről való zsidó, mint Jézus; ő a diaszpórából jött, "Taruszban, Ciliciában született" és "római polgár" volt. Mint diaszpórából jött zsidónak természetesen két neve volt: héber neve Saul, amit a körülméltéskor kapott (vö. Lk 1,59-60), és szó szerint azt jelenti "akit megkérdeztek"; így hívták Izrael első királyát is, aki szintén Benjámin törzséből származott (1Sám 9,2); görög neve pedig "Pál". Saul csak ciprusi utazásakor lett Pál, *Sergius Paulus* helytartó neve után, több évvel megtérését követően. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a damaszkuszi eseménykor, mint azt az Apostolok Cselekedetei három helyen állítja (9, 22, 26), így hallja megszólítását: "Saul, Saul". A harmadik hely szerint "héber nyelven" szólította meg a hang.

Atyja igen fiatalon küldte Jeruzsálembé, hogy tanulmányozza a bibliai szövegeket *Gamaliel* farizeus mesternek, a nagy *Hillel* (Kr. e. I. század) tanítványának iskolájában. Tehát héberül ugyanúgy tud majd olvasni és beszélni, mint görögül, és mint a diaszpórában minden zsidó, vállalja kettős kulturális hovatartozását. Az athéni aeropág előtt fényesen bizonyítja görög műveltségét. Kétségtelenül mindenki másnál jobban tudatosul benne, hogy az emberek közül egyesek zsidók, mások görögök, és hogy meg kell találni a módját az utóbbiak Istenhez való közelítésének. Megteheti ezt Izrael univerzalista vallása nevében, ami minden ember Isten előtti egyenlőségét vallja, még ha Izrael különleges hivatást kapott is. De írva van, hogy az Evangélium miatt tevékenykedik, és hogy mindenkivel szemben szabadnak érzi magát, még akkor is, ha "... a zsidók előtt zsidóvá váltam ... A törvény alá rendelték között a törvény alárendeltje lettem" (1Kor 9,20). Pál opportunistának lenne? Vagy ebben is a proféták örököse? A Talmud alapján valóban mindegyikük a helynek és a történelmi körülményeknek megfelelően

"a maga stílusában" beszélt, hogy jobban megértesse a Tóra üzenetét polgártársaival (Szán 89a).

Kelj fel és menj!

Itt Pál életének többi eseményénél jobban kell tartózkodni minden elhamarkodott ítélettől. Komolyan kell venni Pál megtérésének tapasztalatát, még ha "ez jócskán felül is múlja a judaizmuson belüli egyszerű paradigma változás fogalmát" (*Hans Küng: Le Judaïsme*, Seuil, 1996, 474). Egyrészt meg kell mutatni mindazt, ami közös ebben a megtérésben és abban a hívásban, amit a Biblia egész története folyamán Izrael prófétái hallanak (mindenekelőtt ApCsel 9, 22, 26 és Gal 1,13-17); másrészt tudatosítani, ahogy figyelemre méltóan tette ezt *Ben Chorin*, hogy Pálnak soha sem lehetett volna látomása a feltámadt Jézusról, ha nem őrizte volna meg, miként korának farizeusai és a zsidók mind a mai napig, reménységét Istenben, aki fel fogja támasztani a halottakat. Több dologra kell itt felhívni a figyelmet.

A használt kifejezések, így a Saul név ismétlése ("Saul, Saul") Mózes megszólítására emlékeztet az égő csipkebokorban (Kiv 3,4), személyes, követelő, szeretetteljes hívás ez (vö. erről a versről *Rashi*). Jeremiás hívására is emlékeztetnek: "mielőtt megszülettéél volna, fölszenteltelek, és prófétául rendeltelek a nemzetek javára" (Jer 1,5). Emlékezzünk csak, hogy Jónás is meghívást kapott, hogy beszéljen a népekhez. Mégis nyilvánvalóan elsősorban az Úr szolgájáról szóló második ének verseire gondolunk: "Az Úr hívott meg, mielőtt még születtem; anyám méhétől fogva a nevemen szólított. [...] a nemzetek világosságává tettelek..." (Iz 49,1.6).

A kifejezések hasonlóságán túl ez a személyes hívás, ami fénnel árasztja el azt, akinek szól, ez teszi, hogy az "arcra borul", majd felszólítja: "Kelj fel, és menj!", erre a máshonnan jövő, küldetésre hívó szóra nem tudok a jövendölések bibliai kategóriáján kívül gondolni. Valóban, Izrael valamennyi prófétája, Ábrahámától Malakiásig ilyen hívástól kezdve kötelezte el egész életét, hagyta el gyakran szülőhelyét, lett mindhalálig szolgálja és tanú, hogy kinyilvánuljon Istennek saját népére és minden emberre irányuló szándéka. Így a tarzusi zsidó Saul is vonzza, a damaszkuszi esemény nyomán, "messzire, a pogányok közé" (ApCsel 22,21), hogy hirdesse az igét, éljen, szenvedjen és meghaljon küldetéséért. (3)

Valóban, nem tagadhatom, hogy ezt "az új", "Krisztusban" való hitet fogja Pál tüzes hévvel hirdetni. De bizonyos zsidó szerzőkkel ellentétben nem vonom kétségbe a damaszkuszi élmény hitelességét. Csírájában van meg ebben az eseményben minden különbség és egyezés a kereszténység és a zsidó vallás között. Itt nyilvánul meg a szakítás és a folyamatosság is. Egyesek szerint ez a kereszténység alapító eseménye, ezért mondja Ben Chorin, hogy "a názáreti Jézus feltámadása nem Jeruzsálemben, hanem Damaszkuszban történt".

A holtak feltámadása

Ez a "kinyilatkoztatás", amit Pál Damaszkuszban kap, és amit a tanítványok húsvéti megtapasztalásai folytatásának kell tekinteni, ez lesz az ő hitének alapja: "Ha pedig Krisztus nem támadt fel, nincs értelme a mi tanításunknak, s nincs értelme a ti hiteteknek sem" (1Kor 15,14). Itt fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy Pálnak csak azért lehetett ez a különös tapasztalata, mert mint farizeus hitt a halottaknak az idők végezetével történő feltámasztásában. Ő maga mondja: "Ha ugyanis a halottak nem támadnak fel, akkor Krisztus sem támadt fel" (1Kor 15,16). Fordított a helyzet, mint sok későbbi kereszténynél, akiknek a végső feltámadásban való reménysége Krisztus feltámadásában való hitén alapszik. Zsidó nézőpontból meglepő annak megállapítása, hogy Pál fejlődése megegyezik azzal, amit a halottak feltámasztásával kapcsolatban "zsidó dogmának" lehet nevezni. Igaz ugyan, mint azt gyakorta jegyzik meg, hogy a Tánách-ban (Dt 32, 39,1; Sám 2,6; Iz 26,19; Dán 12,1-3...) csak

kis számban történt utalás a feltámadásra, és a feltámadás hite a Makkabeus korban (2Mak) vált határozottá, az azonban bizonyos, hogy Jézus korában, pontosan farizeus környezetben jelent meg véglegesen. Ekkor már naponta hirdették és teszik ma is a zsinagógai imában (az Amida 2. áldása). (4)

A farizeusok vallották tanításukban és vitáikban, hogy ennek a hitnek "gyökere az Írásban van", és állításuk bizonyítására egy sor szöveget kerestek Mózes Tórájában, a prófétáknál és az ószövetségi könyvekben (Szán 90b...). Odáig mentek, hogy szerintük "a feltámadás tagadóinak nincs részük az Olam Hababan (az eljövendő világban)". Kitartván amellet, hogy hitvallásuk alapja az Írás, szemben az azt tagadó szadduceusokkal és samariaiakkal (Mt 22,23), hangsúlyozzák az interpretáció szükségességét, hogy felfogják a szöveg betűjén túl az értelmét, jelentéseit és lényegét.

Nem tagadták ama végső igazság kifejtésének nehézségét, mint amilyen a feltámadás. Ezt mondták: "Az Írást a maga egészében áthatja ez az életfelfogás, de ez annyira meghaladja képességeinket, hogy képtelenek vagyunk annak magából az Írásból való levezetésére" (hozzátennem: ezért beiktatták az imába). Másrészt az egész Bibliát átható, az emberi lény egységét, azaz a test és lélek egységét valló felfogásuk miatt nem tudták elfogadni a lélek halhatatlanságának tanítását, mint tették azt bizonyos elgörögösödött zsidó csoportok, talán még az esszénusok is. Az volt a meggyőződésük, hogy a feltámadt test át fog változni: "nem eszik, iszik, nincs szexuális kapcsolata, teendője, vágya, nem gyűlöl, nem veszekszik [...], az igazak az isteni jelenlét örömeiben örvendeznek", amint azt *Rav* mesternek (Kr. u. IV. század) a Kiv 24,11-hez fűzött ággádikus magyarázatában, kommentárjában, a babiloni Talmudban olvashatjuk (Ber 17a).

Tegyük hozzá, hogy a farizeusok kitartottak a parancsok megtartása és az Istennek való engedelmesség által megszentelt élet elve mellett, ami lehetővé teszi itt és most "az eljövendő világ előízének" megtapasztalását. Miközben a feltámadás tanítását hirdették, hangsúlyozták: "A próféták csak a Messiás eljövetelét illetően jósoltak. Ami az eljövendő világot illeti, szem nem látta azt." (Szán 99a)

A törvény és a nemzetek

Pálnak a törvénnyel kapcsolatos állásfoglalása leveleinek olvasásakor is és a keresztény, valamint zsidó szövegmagyarázók szerint is a legösszetettebb és legnehezebb tárgya a teológiának. Itt csak tömören és egy zsidó olvasat keretében foglalkozhatunk vele.

Meglepő, hányszor idézi kifejezetten Pál Mózes Törvényének, a Prófétáknak és az Írásoknak szövegeit. Elmondhatjuk, hogy gondolkodásmódja csak az Írás versei szerint alakul. E tekintetben a rabbikéhoz hasonló módszerrel él, akik bibliai szövegmagyarázataikban megállapításukat az egész Szentírásból vett versekkel támasztják alá, egyiket a másikhoz fűzve "mint egy nyaklánc gyöngyszemeit". Teszik ezt azért, mert csatlakoznak a farizeusok által hirdetett alapelvhez, mely szerint a Tórát (itt az egész Biblia értelmében) Isten sugalmazta, és ugyanaz a cél kapcsolja össze a különböző könyveket. Pál is ebből a bibliai kinyilatkoztatásból táplálkozik, még ha az ő számára Krisztus lett is az Írás központja és célja, azért a Biblia is megőrizte szemében teljes értékét. A héber Írás nélkül, legyen az görög fordítású, annak elmélyült ismerete nélkül, nem lehet Pál gondolkodásának alapjait megérteni.

(5)

Meg kell jegyezni, hogy Pál is vezérelvül tűzi ki a "Szeresd embertársadat, úgy, mint magadat" parancsát (Lev 19,18), mint ami "az egész törvény beteljesülése" (Gal 5,14) és mintegy a Tízparancsolat Második Táblájának összefoglalása, amit a görögöknek tanított. Érdekes megjegyezni, hogy a felebaráti szeretet e parancsának kijelentésekor nem idézi Jézust (Mt 5,43); úgy tűnik, mintha ő maga vezette volna le a Második Táblából, vagy mintha kortársaitól, a farizeus mesterektől vette volna, akiknek ez a parancs valóban a törvény

lényegét jelentette.

Midőn Pál szeretettel beszél a törvényről, mintha hallanánk kiáltásait, (Ben Chorin kifejezésével élve) "zaklatott lelkének üvöltését": "A törvény természetesen szent", kiált fel, "a parancs is szent, igaz és jó" (Róm 7,12). Sőt, az Apostolok Cselekedetei szerint (24,10) erőteljesen vallja a cézareai perben a római *Félix* helytartó előtt: "... hiszek mindabban, ami a törvényben és a próféták könyvében meg van írva...", később pedig (uo. 22): "mert örömet lelem a törvényben mint belső ember". E verset olvasván hogyan látnánk Pálban egy zsidót imádkozó (különösen az 1-19,8, ugyanígy a 119. zsoltár 172 versét olvasó) zsidót, aki a maga korában ugyanúgy, mint a miénkben "éjjel-nappal elmélkedik a törvényről"; egyikét a "nem képmutató" farizeusoknak, aki számára egy parancs teljesítése az egyén teljes elkötelezését követeli, tökéletes odafigyelést (héberül: Kawana) arra, amit teljesít.

A rabbinikus szövegmagyarázat modellje

Pál megkérdőjelezi a törvényt, anélkül azonban, hogy szakítani akarna a farizeusi szövegmagyarázattal. Szükségesnek látszik itt a törvény szó különböző lehetséges jelentésének - Pálnál Nomosz - megvilágítása. Valójában a mózesi törvényhozás értelmében, pontosabban a szó szerinti olvasás és alkalmazás vonatkozásában vitatja Pál számtalan alkalommal a törvényt. Nos, nekünk, zsidóknak Mózes Tórája (a Pentateuchus) nemcsak törvényhozást jelent. Etimológiai értelemben a Tóra az Életnek és az Igazságnak a tanítását jelenti, amit Isten kinyilatkoztatott Mózesnek. Ez a tanítás magában foglalja a vallási, erkölcsi, társadalmi törvényeket, de benne foglaltatnak a teremtésről szóló elbeszélések, és amit Pál oly gyakran idéz, az ősatyák története és a himnuszok is... Mivel a Tóra az isteni kinyilatkoztatás emberi nyoma, állandó magyarázatot igényel; követel valami "versen túlit", hogy fűrkéssze Istennek az emberre irányuló akaratát. Pál talán ezt fejezi ki, mondván: "Ilyenformán megszüntetjük a törvényt a hittel? Szó sincs róla! Ellenkezőleg: erősítjük a törvényt" (Róm 3,31). Anélkül, hogy vitába bocsátkoznék, szeretném megjegyezni, különböző szerzőkhöz csatlakozva, hogy Pál még akkor is a farizeusok szövegmagyarázataira támaszkodik, amikor visszautasítja a törvényt.

A rabbinikus szövegmagyarázat elve a szavak legpontosabb értelemben való használata. Így *R. Méir*, Kr. u. II. századi mester ezt mondja: "Honnán tudjuk, hogy a halottak feltámadása meg van említve a Tórában? Mert írva vagy: Akkor Mózes Izrael fiaival együtt ezt az éneket fogja énekelni az Úrnak" (Kiv 15,1). Nem azt mondja: "énekelték", hanem "énekelni fogják"; a jövő idő használata azt jelenti, hogy a halottak feltámadását le lehet vezetni a Tórából (Szán 91b). Hasonlóan okoskodik Pál a Gal 3,16-ban, ami a Ter 13,15.17-re hivatkozik, amikor Isten megígéri, hogy Ábrahámnak és leszármazottjának adja a földet. Ezekben a versekben egyes szám jelöli az "leszármazottat" (szó szerint "vetőmag", héberül: Zarakha). Ebből következik Pál érvelése: "Nem azt mondja (az Írás): >és leszármazottaiknak<, mintha sokaknak szólna, hanem csak egynek:>leszármazottadnak<, s ez Krisztus." Megjegyzendő, hogy a szót általában gyűjtőnévként használják; de nem ritka, hogy a rabbi is "manipulálnak" egy verset, hogy alátámasszák érvelésüket.

Másik példa a rabbinikus szövegmagyarázatra: egy tipológiai szövegmagyarázat ősmintaként mutatja be egy bibliai személy cselekedetét. Így például a Mekhilta (Beshallah 6,7; Kiv 14,31) egy versét: "[Izrael fiai bíztak] az Úrnak és Mózesben, az ő szolgájában" ez a konklúzió követi: "Nagy a hit, hiszen amiért az izraeliták hittek Istenben, jutalmul rájuk szállt a Szentlélek, és elénekelhették az örökkévalónak a tenger zsoltárját" (Kiv 15). Ugyanígy Ábrahám örömét leli ebben a világban és az eljövendőben is, egyedül a hite jutalmaként: "Hitt az Úrnak, ő pedig beszámította neki megigazulásra" (Ter 15,6). *Nehemiah* rabbi mondta: "Az, aki csak egyetlen parancsolatot is végrehajt a hitben, megérdemli, hogy rászálljon a Szentlélek." Hasonlóképpen Pál azt állítja, hogy mihelyt hisznek Krisztusban a pogányok, ők

is részesülhetnek Isten Ábrahámnak tett ígéréteiben. Azt írja: "Mivel az Írás előre látta, hogy Isten a hittel teszi megigazulttá a pogányokat, előre hirdette Ábrahámnak: >Benned nyer áldást minden nép.(6) minket pedig üldöznek, ezért az Isten előtt nem kedvesek, és az embereknek is ellenségei"; és a Korintusiakhoz írt második levélben (3,13-16) mintha megtagadná a zsidóktól, hogy képesek megérteni az Írást; nem is beszélve arról, amit *David Flusser* Pál "csodálatos gyónásának" nevez (Fil 3,2-11), melyben kijelenti: "[Krisztusért] mindent elvettem, sőt szemétnek tekintettem, csakhogy Krisztust elnyerhessem és hozzá tartozzam".

Ezekben a versekben és máshol Pál éles dialektikával igyekszik megdönteni néhány alapvető zsidó tételt. Nem mond ez ellent annak, amit fentebb mondtunk arról a kontinuitásról, amit Pál biztosít a Törvény (a Biblia) és Krisztus között? És hasonlóképpen nem mondanak ellent ezek az idézetek Jézus szavainak (Mt 5,17): "Ne gondoljátok, hogy megszüntetni jöttem a törvényt...", vagy azoknak, amikkel a feltámadt Krisztus fordul a tizenegy apostolhoz, hogy "Akkor megnyitá elméjüket, hogy értsék az Írásokat"?

Nehéz magyarázatot találni ezekre az ellentmondásokra. Voltak, akik pszichológiai, sőt pszichoanalitikai okokat próbáltak találni, míg mások inkább filozófiai és szociológiai indokokat. Azt lehet azonban mondani, hogy ezeket a szenvedélyes kirohanásokat a zsidók ellen az a fájó keserűség motiválta, amit Pál azokkal a közösségekkel szemben érzett, akik kitaláltak, üldözték, és a rómaiaknál fel is jelentették. Zsidók és keresztények mostani egymásra figyelése, azt gondolom, arra ösztönöz, hogy együtt tanulmányozzuk és vizsgáljuk meg ezeket a szövegeket. Mert hiszen Pál gazdag és meglepő gondolatvilága néha olyannyira harcos, elégedetlen és kategorikus, hogy már-már ellentmondásos.

Később látni fogjuk azt a két alapvető okot, amik miatt Pál "elvetette a törvényt". Előljáróban szeretném magyarázni, mit értett Ben Chorin "a törvény okozta szenvedésen". Mint ahogy nagyon helyesen hangsúlyozza, olyan érzésről van itt szó, amit napjainkban csak egy modern és hívő zsidó képes megérteni: a törvény alá vetett zsidó, aki a szívébe írt Szövetség törvénye által megtalálta "Isten gyermekének" szellemi szabadságát, de aki ugyanakkor feszültséget érez az isteni törvény és annak az ember által való alkalmazása között, feszültséget a népével való szolidaritás és Istennel való személyes kapcsolata között. Az ilyen zsidó ebben a dialektikában képes átérezni Pál igazi szenvedését a törvény miatt és a törvény által. Nem ő mondja talán: "Nagy a szomorúságom és állandó a szívem fájdalma" (Róm 9,2)? Igen, Pál minden bizonnyal sokat szenvedett attól, amit a farizeusok a "szolgaság igájá"-nak neveznek (Gal 5,1). Nem látta volna, hogy a zsidók azért fogadták el ezt az igát, hogy kifejezésre juttassák, alávetik magukat "Isten országa" igájának? Valószínűleg nem érezte "a parancsolat örömét, a Tóra örömét". Nem ismerte volna fel, szemben a farizeusokkal, hogy a Tórát adó Isten azt akarta, hogy általa éljenek és általa váljanak igazán szabadabbá az emberek?

A törvény eltörlése

A törvény eltörlése vajon Pál messiási doktrínájának folyománya? A damaszkuszi élmény után Pál számára csakúgy, mint a többi apostol és az első tanítványok számára a halottaiból feltámadt Jézus a Megváltó Krisztus lesz, aki "megszabadít a törvénytől". Mindazonáltal még ez a radikális álláspont is, mely - úgy tűnik - szembeállítja a zsidó vallással, csak a farizeusokból kiindulva érthető meg.

Pál rabbinikus támaszt keresett álláspontja védelmére. A damaszkuszi élmény óta számára már eljött az "Isten országa". Bírálja azt, hogy "napokat és hónapokat, ünnepi időket és esztendőket" tartanak meg (Gal 4,10). Az időnek ez a megszentelése nagyon lényeges a Tóra és a zsidó vallás parancsolatainak megtartása szempontjából, amit a modern korban *Franz Rosenzweig* "Isten országa időbeli megelőlegezésének" tart. De ha, ahogy Pál hiszi, eljött már az Isten országa, akkor valójában már nincs is ellentmondás.

Pál tanításának alapja lehet az, amit "Eonok rabbinikus tanításának" neveztek, és amiről számos helyen szó esik a Talmud irodalmában (Szán 97a, Ab.Zara 9a, Jer. meg.70 d...), valamint az intertestamentáris irodalomban (4 Ezd 5,55...): "A világ Teremtése óta volt 2000 év káosz (Tohuwabohu), aztán a Tóra 2000 éves uralmát 2000 messiási év követte." (7) Ebben a messiási Eonban, a Talmud megfogalmazása szerint (Nidda 61b), "a Micvót meg lesznek semmisítve"; el fogják veszíteni "jövendő idő" jelentésüket. Egy II. századbéli mester ezt így fejezte ki a Prédikátort (12,1) kommentálva: "Jönnek olyan évek, amikor azt mondd majd: nincs akaratom, nincs választásom, a Messiás ideje itt van; és akkor nem lesz többé se érdem, se bűn." A rabbik közt elterjedt véleményt fejezett ezzel ki, mely szerint a messiási korban nem lesz érvényben a "régii Tóra", mert a rossz ösztönének többé nem lesz hatalma az embereken (e tan alapja: Ez 11,19 és Joel 3), és Isten akkor majd megújítja a Tórát (Hiddus ha Tora), illetve új Tórát (Tora Hadasah) ad a Messiás közvetítésével. De amikor a rabbik így beszéltek, vajon az egész Tóráról szóltak, vagy csak a Micvót Tórájáról, a Halakháról? Nem azt akarták mondani, Jer 31,31-33 alapján, hogy a Tóra igazi jelentése végre "be lesz írva a szívekbe", vagyis hogy Isten maga fogja irányítani a szíveket, hogy Izrael gyermekei beteljesítsék a Tóra tanítását a maga igazságában és teljességében, az igazság és a szeretet jegyében? Sokat vitáztak ezeken a pontokon.

Vajon ezen a koncepción alapul Mt 5,17-20 és 1Kor 6,12 is: "Minden szabad nekem, de nem minden hasznos. Minden szabad, csak ne váljak semminek rabjává"? Pál talán nem ezt a kérdést fejt ki még közvetlenebb módon, amikor a Galatához írott levelében (6,2) "Krisztus törvényéről" beszél vagy a Rómaiakhoz írt levélben (3,28) a "hit törvényéről"?

Bibliai és zsidó alap

Legyen szabad megjegyezni, hogy az Apostolok Cselekedetei és a páli levelek alapján a törvény eltörlésének kérdése Pál és még inkább Péter és Jakab számára nem olyan nyilvánvaló. Maga Pál, amikor Jeruzsálemben tartózkodik, betartja a rituális törvényeket, ahogy azt egyébként *W. D. Davis* is megírta (*Paul and rabbinic judaism*, New York, Harper and Row, Harper Torchbooks, 1967, 70.): "Pál farizeusként egész életében betartotta a törvényt" (ApCsel 16,3; 21,26 és 23,6); megjegyzendő, hogy nem teszi ezt, amikor "görög a görögökkel". Jeruzsálemben körülmetélteti Timóteust, aki "egy hívő zsidó asszonynak és egy görög embernek volt a fia" (ApCsel 16,1). Másrészt betartja és tanítja a Tóra erkölcsi törvényeit, erős szavakkal ítélve el az erkölcstelenség minden formáját, különösen a szexuális romlottságot: "...Ne ámítsátok magatokat! Sem tisztátalan, sem bálványimádó, sem házasságtörő, sem kéjenc, sem kicsapongó.... nem részesül Isten országában" (1Kor 6,9-10). Ahogy *Peter Brown* mondja (*Le renoncement a la chair*, Gallimard, 1995, 79. l.), itt különösen "Pál zsidó volt és égett a vágytól, hogy a pogányokat az igaz Isten fiaivá tegye". Vajon nem nagyon zsidó akkor is, amikor a test megszentelését hangsúlyozza: "Hisz az Úr nem bűnös életre hívott bennünket, hanem szentségre" (1Tesz 4,7). Ezzel józan törvényeket ad az életről az egyénnek csakúgy, mint a közösségnek, minden bizonnal meglepve azokat, "akik már Krisztus mellett látták magukat az égben", ahogy *P. Brown* írja idézett művében. Úgy tűnik tehát, hogy Pál különbséget tesz a Tóra, a szó tágabb és alapvető értelmében, és a rituális parancsok között. Ami Pétert illeti, tudjuk (nevezetesen az Apostolok Cselekedetei 10-11-ben leírt látomása révén), milyen nehezére esett megosztani asztalát a pogány-keresztényekkel a rituális táplálkozás parancsa miatt.

Szükséges megjegyezni, hogy Pál olyan korban él, amikor úgy hiszi, közel van Krisztus dicsőségben való visszatérése, átmeneti kor ez, amiben azonban ő már olyan doktrínát alkalmaz, ami a rabbinikus perspektívában (és talán az apostolokéban és a zsidó-keresztényekben is) csak a beteljesült messiási kornak volna megfelelő. "Pál olyan farizeus volt, aki meg volt győződve arról, hogy a messiási korban él", ahogy *Schoeps* mondja (i. m.

113. o.). Pálnak a törvényről szóló tana tehát nem görög alapokon nyugszik, még akkor sem, ha küldetése a pogányoknál csak tovább erősítette benne azt a felfogást, hogy el kell törölni a törvényt. Tanításának alapja bibliai és zsidó, és megint meg kell jegyeznünk, hogy a törvényt illető rabbinikus dialektika ismerete - vagy legalábbis tekintetbe vétele - nélkül félreérthetjük Pál nézeteit a törvényről, és ellenhatásként a Krisztus utáni zsidó vallás helyét Isten tervében; ez történt végig a keresztény történelem során, ami olykor tragikus volt a zsidókra nézve. Schoeps szerint (i.m. 173. o.) "a törvény vége (Róm, 10,4 - ahol a végszó a görög *telos* fordítása lenne, mely célt, beteljesedést is jelent) Krisztus, minden hívőnek igazságára" ugyancsak zsidó állítás, de a rabbik nem osztják Pálnak azt a premisszáját, mely szerint a messiási kort Krisztus halála és feltámadása nyitotta meg. Se a farizeusok, Pál kortársai, akik tapasztalhatták, hogy semmi sem változott a történelemben, sem szellemi örököseik, a zsidók, akik ma ugyanezt tapasztalják, nem fogadják el ezt a premisszát.

Ennél fogva vajon nem Pálról beszél-e úgy egy évszázaddal később *Rabbi Eléazar de Modéin* (Avoth 3, 15), amikor azt mondja: "Az, aki megszentelteleníti a szent dolgokat, aki megvetést színlel a vallásos ünnepek iránt, aki nyilvánosan megszegyeníti felebarátját, aki megszegi Ábrahám atyánk Szövetségét, és aki hamisan értelmezi az isteni törvényt, egy ilyen embernek, még ha tanulmányozta is a törvényt, és jócselekedeteket is hajtott végre, semmi része sem lesz a jövő életben"? Mindamellet Szent Pálról és mindarról, amit a nemzeteknek adott, talán épp az azóta is felvetődő sok kérdés miatt, sokkal pozitívabb az értékítéletünk.

A damaszkuszi eseményt követően Pál úgy érzi, küldetése az "Evangélium hirdetésére" mindenekelőtt a "nemzetek felé", vagyis a pogányok felé irányul. Misszionárius tevékenységét azonban majdnem mindig a helyi zsidó közösségekben kezdte. Ahogy maga mondja, "először is a zsidónak, azután a pogánynak" (Róm 1,16) prédikál.

Izrael és a nemzetek

Fel kell elevenítenünk néhány fogalmat a bibliai és zsidó magatartással kapcsolatban a nem zsidókkal és az egyetemes reménnyel szemben, melyeken Izrael egész sajátos sorsa nyugszik. A rabbik a Teremtés Könyve egy bizonyos versére (1,26) hivatkozva az emberi nem egységét és minden ember Isten előtt való egyenlőségét hangsúlyozzák. Ebben az értelemben a zsidó vallás a kezdetektől univerzalista. Izrael választásának célja Ábrahám óta "a föld minden nemzetének megáldása". Mózes emlékezteti Izrael népét, hogy a választás az isteni szeretetből fakad (Mtörv 7,7-8): "...azért ... választott ki benneteket az Úr, ... mert szeretett benneteket". Ámosz próféta pedig majd azt mondja: "A föld nemzetségei közül nem ismertem mást, csak titeket; ezért megtorlom rajtatok minden gonoszságotokat" (Ám 3,2).

A választás felelősséget jelent. A Tóra előírásait megtartva, amit Isten adott, hogy lehetővé tegye ezt a választást, ezt a Szövetséget, lesz Izrael "papok népe és szent nemzet" (Kiv 9,5), és megparancsoltatik, hogy kövesse Istent az ő útján járva: "Legyetek szentek, mert én, az Úr, a ti Istenetek szent vagyok" (Lev 19,1). Isten tanúja a világban, ahogy Deutero-Izajás mondja (Iz 43,10; 44,8; 55,4). Ezért Izrael saját szerepét a népek között inkább úgy fogja fel, mint tanúságtételt, és nem mint küldetést.

"... a nemzetek világosságává tettek" (Iz 42,6; 49,6). Izraelnek magának kell maradnia (vagy saját magává kell válnia), amíg mindenki nem csatlakozik hozzá, hogy felismerje Isten egységét és hogy békében éljen vele. "Az utolsó időkben az Úr házának hegye szilárdan áll majd a hegyek tetején [...] Oda özönlenek mind a nemzetek" és az ő háza "minden nép számára az imádság háza lesz" (Iz 2,2-4; Mik 4,1-3; Jer 16,19; Zak 14,9; Iz 56,7). "A város neve ezentúl ez lesz: "az Úr ott van!" (Ez 48,35) Ez a remény töltötte el Izraelt története folyamán és ma is ez mozgatja.

De hogy maga maradhasson a többi nemzetek közt, uralmukat is elviselve, a saját földjén

vagy száműzetésben, ébernek kell lennie. Ez az éberség magában hordja a befelé fordulás veszélyét. Ezt látni a Bibliában (Neh 10,31; Ez 9-10), valamint a farizeusok idejében, amikor a mesterek azt javasolták, hogy "sövénnyel vegyék körül a Törvényt" (Avoth 1,1). Márpedig ez a "sövény" megóvta, de el is különítette őket. Ugyanakkor tudni kell, hogy a zsidó vallásban egyedül Izrael közösségének tagjai kötelesek betartani a törvényt, hogy hűek legyenek a Szövetséghez. A nem zsidóknak elég megtartani az ún. "noahita" törvényt ahhoz, hogy bejussanak az eljövendő világba. Ez a törvény kezdetben három lényeges tételt tartalmazott (később hétre bővült): nem szabad bálványt imádni, vért ontani, káromkodni.

Judaizmus és prozelitizmus

Mindezen okok miatt a zsidó vallás viszonylag kevés hívet toborzott történelme során. De azért a Kr. e. I. században lefordították a Bibliát görögre, és néhány farizeus bejárta a tengereket, térítő útjain. Ezzel kapcsolatban idézhetjük *Simeon Ben Gamalielnek*, Hillel leszármazottjának szavait (Lev R2,8): "Ha egy idegen azzal jön hozzánk, hogy fogadjuk be prozelitának, nyújtsatok neki kezet, és vezessétek az Isteni Jelenlét védőszárnyai alá"; vagy egy másik mesterét, *Res Lakisét*: "A zsidó vallásra áttért prozelitát jobban szereti az Isten, mint az izraelitákat, akik a Sínai-hegy lábánál álltak, hogy megkapják a Tórárt."

Tudjuk, hogy Pál korában a zsidók már szétszóródtak az ókori világban, különösen Észak-Afrikában, az Ibériai-félszigeten, Szicíliában és Bizáncban. (8) A zsidó vallás valódi vonzást gyakorol némely pogányra; a Római Birodalomban mindenhol találunk is olyan pogányokat, akik áttértek a zsidó vallásra, és akiket "prozelitáknak" hívnak; mellettük még nagyobb számban vannak az "istenfélők". Azokat illetik ezzel a névvel, akik nem akartak egészen zsidóvá válni, és akik bizonyos parancsolatokat nem akarnak betartani, így például a körülmetélést vagy a kóser táplálkozást, de ugyanakkor megtartják a Tóra erkölcsi törvényeit és elfogadják a világot teremtő egy Isten gondolatát. Az "istenfélőket" általában jóakarattal fogadják a zsidó közösségek, különösen, ha elfogadnak néhány zsidó szokást.

Pál a zsinagógákban tartott prédikációi során ezek között az istenfélők között toborzott számos prozelitát. Nem csoda, hogy vonzó volt sokak számára, mihelyt befogadta őket, anélkül hogy megkövetelte volna tőlük a körülmetélést vagy a rituális táplálkozási szokások megtartását. Flusser szavaival élve, "a kereszténység a fiatal Egyház számára learatja a zsidóbarátság gyümölcseit, ami akkor már elterjedt a pogányok körében". Pál számára, aki Damaszkusz kapujában a feltámadott Krisztustól kapta küldetését, sürgős feladat a pogányok számára hirdetni a "Jó hírt". Mindenkinél jobban tud az emberekkel beszélni, mindenkivel a neki megfelelő nyelven, Hillel tanítását követve: "Amikor egy városba érkeztek, annak szokásai szerint viselkedjétek" (Gn. Rabba 48, Ex. Rabba 47). Mindenki másnál jobban akarja megvalósítani a zsidók és más nemzetek egységét. Úgy gondolja, hogy ezt az egységet "Krisztusban" lehet megtalálni.

Kétségtelen, hogy egyedül csak a görög diaszpórához tartozó zsidó volt képes, aki kettős kultúrával és egyszersmind elég merészséggel és hittel rendelkezett ahhoz, hogy bizonyos távlatból szemlélje közösségének saját törvényeit, megtartva Isten tervében a neki rendelt helyet. Csak ilyen ember volt képes valódi teológiai alkotásra, arra hogy sikerrel oldja meg azt a paradox és váratlan helyzetet, amiben találta magát: tudniillik azt, hogy a zsidók visszautasították a Messiást és az új korszakot éppen akkor, amikor ő azt hirdette a népeknek. Pál üzenete vajon még Izrael üzenete volt? A korabeli és a későbbi zsidó vallás válasza: nem, és nem is lehetett más a válasz, mint nem. Pál üzenete a történelmi Jézus üzenete? Egyesek Jézus közvetlen tanítványai közül, mint Jakab és környezete, azt válaszolták, hogy nem. Egyes teológusok maguk is gondolkodóba estek. De azért még, ahogy Ben Chorin mondja, Pál az az ember, aki vállalta a "népek fénye" szerepét, és ennek hála - ahogy azt Franz Rosenzweig megjegyezte - a héber Biblia a legtávolabbi vidékekre is eljutott.

Pál-Saul egész élete során kettős identitással élt, belül gyötörődve, a külvilág által meg nem értve, szenvedett a "testében levő tövistől" (2Kor 12,7). Az egyesek által tömjénezett, mások által kivetett Saul-Pál nem tekinthető ma egyszerre viták forrásának és útmutatónak? Abban az embertelen szenvedésektől gyötört világban, amely még vár a végső megváltásra, keresztények és zsidók nem élhetnek többé bizonyosságok által kijelölt identitásban, sem a másik elvetésében vagy nem ismeretében. Talán itt az ideje, hogy együtt hallgassuk meg Pál-Sault, ahogy Mózes szavaira emlékeznek: "Ami rejtve van, az az Úr, a mi Istenünk ügye; de a kinyilatkoztatott dolgok ránk s gyermekeinkre tartoznak mindörökké" (MTörv 29,28); ezt visszhangozzák Pál szavai: "Mekkora a mélysége az Isten gazdagságának, bölcsességének és tudásának! Mily kifürkészhetetlenek szándékai, mily megfoghatatlanok útjai!" (Róm 11,33) (Horányi Krisztina fordítása)

Lábjegyzetek:

1. A Pál zsidó szemszögből témához, S. SANDMEL: *The Genius of Paul*, N. Y., 1958; H. J. SCHOEPS: *Paul, The Theology of the Apostle in the Light of Jewish Religious History*, Philadelphia, The Westminster Press, 1961; LEO BAECK: *The Pharisees and Other Essays*, New York, Schocken Books, 1966; MARTIN BUBER: *Deux types de foi*, Párizs, Le Cerf, 1991; JOSEPH KLAUSSNER: *From Jesus to Paul*, N. Y., Menorah Publishing, 1971; S. BEN CHORIN: *Paulus*, München, List, 1970; P. LAPIDE-P. STUHLMACHER: *Paulus, Rabbi und Apostel, Ein jüdisch-christlicher Dialog*, Stuttgart, Kösel/Calwer, 1981; H. MACCOBY: *Paul et l'invention du christianisme*, Párizs, 1987; A. F. SEGAL, *Paul the Convert, The Apostle and Apostasy of Saul the Pharisee*, New Haven, Yale University Press, 1990; R. L. RUBINSTEIN: *My Brother Paul*, New York Harper Torchbooks, 1972; ANDRÉ CHOURAQUI: *Jésus et Paul, fils d'Israel*, Párizs, Éd. du Moulin, 1988.

2. Itt csak néhány számomra fontosnak tűnő dologra szorítok. Egy átfogó tanulmányban Pál és a zsidóság témájáról természetesen olyan témákat is tárgyalnia kellene, mint például: Pálra való utalások a Talmudban; Pál és az esszénusok tanítása; az eredendő bűn és az új Ádám doktrínája; több levél zsidó elemzése; a problémás versek magyarázatának kísérlete; görög és zsidó-hellénista hatások Pál tanításában.

3. K. STENDAHL: (*Paul among Jews and Gentiles*, Philadelphia, Fortress Press, 1978, 7.) felhívja a figyelmet arra, hogy a damaszkuszi élményt általában Pál "megtééréseként" szokták ábrázolni, noha a szerző szerint Pál különleges hívást kapott Isten szolgálatára: Isten Messiása azt kérte tőle, hogy mint zsidó ismertesse meg a nemzetekkel Isten üzenetét.

4. Az Amida is főima (*Tefila*), melyet naponta háromszor imádkoznak el. 19 áldás szerepel benne. A második így zárul: "Áldott légy örökkévaló, aki feltámasztod a halottakat." Legalábbis a szerkezetében és az első három áldás tartalmában is hasonlít ahhoz az imához, amit már Pál korában imádkoztak a farizeusok.

5. Ahogy LEO BAECK írja (*The Pharisees and Other Essays*, N. Y., Schocken Books, 1966, 58-59. o.), Pál számára a lényeges hittételt, vagyis Jézus engesztelő halálát és feltámasztását, döntő módon bizonyítja a Szentírás: "Krisztus meghalt a mi bűneinkért, az Írások szerint, és [...] feltámadott harmadnapon, az Írások szerint" (1Kor 15,3-4). A Biblia szava volt a történelmi valóság végső mércéje.

6. Megjegyezzük, hogy egyáltalán nincs itt szó istengyilkos népről, csak Jézus és a Próféták haláláról. De az idők folyamán vajon nem ferdítették-e el e vers értelmét?

[7.](#) Ezt a tételt többek között H. J. SCHOEPS közli, *Paul, The Theology of the Apostle in the Light of Jewish Religious History* c. művében (98sk.), és LÉO BAECK is átvette: *The Pharisees...*, 72-73. l.

[8.](#) A prozelitizmusról szóló főbb művek: MARCEL SIMON: *Le Christianisme antique*, 2. köt., 465-476; o. SCHERER: *A History of the Jewish People*, 2. kötet; RAUDE: *Jewish Proselyting Providence*, R. I., 1940; A. F. SEGAL: i. m., 3. fejezet: *Conversion in Paul's Society*.